

VĚNOVÁNO NÁM, KTERÝM SE LÍBÍ

LADISLAV SMOLJAK

dramatik, režisér a herec

a Jan Burian, písničkář, publicista a nemođerátor

Ladislav Smoljak, učitel, redaktor, scénárista, herec.

filmový, televizní a divadelní režisér, dramatik, publicista (*1931)

Vystudoval matematiku a fyziku na Vysoké škole pedagogické v Praze. Byl asistentem na katedře fyziky, středoškolským učitelem, redaktorem Mladého světa (1961-1963), redaktorem nakladatelství Mladá fronta, scénáristou Filmového studia Barrandov, posléze tamtéž režisérem. Spolupracoval i s divadlem Semafor. V roce 1966 založil s Jiřím Šebánkem, Zdeňkem Svěrákem a Miloněm Čepelkou *Divadlo Járy Cimrmana*, kde dodnes hraje a režuruje. Totéž činí i ve vlastním divadelním *Studios Láďa*. O své divadelní, filmové a publikační činnosti říká: „Tvorba známa, co není známo, nestojí zato uvádět.“ O oceněních říká: „Něco za filmy, se Zdeňkem Svěrákem vyznamenání od Havla.“ David, Filip, Kateřina a Alžběta jsou jména jeho potomků. S manželkou Alicí se angažuje ve prospěch nadačního fondu *Slunce pro všechny*. Zajímají ho věci veřejné, o osobních zálibách hovoří nerad, jen se přiznává k nové plachetnici.

Z adresáře: www.cimrman.at

*Jan Burian sestupuje po žebříku z provaziště do zákulisí. Na scéně jsou připraveny kulisy ke hře *Blaník*. U kaširovaného kamenného stolce sedí Ladislav Smoljak. Jedinou rekvizitou jsou porcelánové hrnky, z nichž oba protagonisté popíjejí kávu. Rozhovor je ilustrován ukázkami z cimrmanovské hry *Blaník*, ze Žebrácké opery Václava Havla a z filmu *Nejistá sezóna*, který Ladislav Smoljak režuroval.*

Protože je tento pořad věnován nám, kterým se Ladislav Smoljak líbí, je třeba podotknout, že se nám líbí i způsob, jakým vypráví - je pro něj charakteristický. Převedením do spisovného jazyka by z životného vyprávěče vznikla kamenná socha. Proto tento rozhovor doznal jen minimálních jazykových úprav. A vystupují zde i „voni“. Přeče víme, kdo byli voni.

Z POZNÁMEK JK

Když jsme hledali dekoraci, ve které budeme sedět, proč tě napadlo vybrat si *Blaník*?

Čistě z praktických divadelních důvodů. Představoval jsem si, jak budeme vypadat v tý který dekoraci. Všechny dekorace máme takový pestrý, ty by upoutávaly pozornost - a my bychom zanikli. Kdežto tahle dekorace je tlumená, takže my vynikneme.

Myslel jsem, že sis ten *Blaník* vybral, aby se ti dobře mluvilo o politice. Byli bychom jako ti rytíři. Kdyby bylo nejhůř, vyběhli bychom z divadla hned do ulic.

Chtěl jsem mluvit o politice jenom proto, že tys říkal, aby to bylo hlavně o mně - a pro mě je politika skoro droga. Musím číst noviny denně, ráno si pro ně běžím a hned je musím přečíst.

Ale politikou se neživíš?

Neživím, ale zajímám se o ni - a řeknu proč: těším se, že přijde jednou doba, že se nebudu o politiku muset zajímat.

Mohl bych se zeptat na dětství? Jsi z chudé rodiny? Synek, který se vypracoval? Nebo jsi z aristokratické rodiny? Synek, který zchudnul?

Jsem synek z chudé rodiny. Můj tatínek byl krejčí a moje maminka pracovala jako dělnice, pokud tátovi nevypomáhala v krejčovské dílně. Náš byt byl jenom ložnice a kuchyň a v tý kuchyni taky táta šil.

Měl jsi šťastné dětství, nebo to byly horory?

Když si vzpomínám na svý dětství, tak mám pocit, že to byl někdo jinej. Ten závoj času je tak hustej...

Když jsi byl učitel fyziky nebo jsi na něj studoval, tušil jsi, že máš v sobě sklony k filmové režii nebo k divadlu?

Učitele jsem dělal z nouze, chtěl jsem jít na DAMU, studovat režii, a oni mě nevzali.

To se jim teda divím.

Já se jim nedivím. Když bych tenkrát mohl natočit ten přijímací pohovor a ty bys ho teď viděl, možná i ty bys řekl: „Já bych ho taky nevzal.“ Byl jsem hloupej. Začal jsem bejt chytřej až po šedesátce.

Rozhodli jste se, že si vybudujete divadlo Járy Cimrmana. Jak ta myšlenka vůbec vznikla?

No, to je dost složitá otázka. Pokusím se na ni nějak komprimovaně odpovědět. Zdeněk se Šebánkem měli pořad *Vinárna U Pavouka*. Děla-li ho s určitým druhem humoru a Šebánka jednoho dne napadlo, že by na tomhle principu mohlo bejt i divadlo. Jméno dostalo čistě náhodou, protože Jára Cimrman se jen mihnul U Pavouka jako podivná současná figura, jako řidič parního válce, kterej vystavoval sochy v nafukovacím stanu, a ten mu ucházel. A doba Rakouska-Uherska v tom vůbec nebyla. Jednou jsem přinesl z antikvariátu časopis *Český svět* z přelomu století. Bylo tam třeba, že *hajný z Oslova staví plot* a podobný zprávy, jaký ani v měšťanských časopisech vůbec být nemohly. A ty fotky v něm nás fascinovaly. Nám se ta doba zalíbila a najednou nás napadlo, že bychom Cimrmana mohli do té doby posunout.

To je strašně zajímavé. Nevadí ti, žeš vytvořil postavu, která je dneska slavnější než ty?

Zhlédli jsme se v těch starejch bláznech, v takovejch těch vynálezcích pošahanejch, který chtěli lidstvu prospět a vyrobili třeba větráček na polévkovou lžici. Smáli jsme se tomu, ale na druhý straně jsme k těm lidem cítili jistej obdiv, protože jim o něco šlo. Bereme si z té doby úsměvnej pohled, jak to bylo idylický - i když třeba nebylo. A zároveň v tom, jako ve zvláštním zrcadle, vidíme svý problémy. V té konfrontaci je zdroj našeho humoru. Myslíme si, že Cimrman byl takovej normální český člověk, spíš smolař. A sám sebe usvědčoval z toho, že génius není, ale chtěl by být.

Jste se Zdeňkem Svěrákem v divadle spolu třicet let. Jak jste to mohli tak dlouho vydržet, když normální dvojice a divadelní seskupení se po několika letech úspěšně rozcházejí?

Toť otázka. Samozřejmě jsme měli konflikty. Každá dvojice, která spolu dlouho pracuje, nebo i žije, mívá konflikty. Ale my jsme se vždycky vyslechli a byli jsme nakloněni respektovat toho druhého. Oba se v divadle scházíme na společný věci, realizujeme společný vkus, svoje společný sklony a představy.

Z jakého pramene vlastně cimrmanovský humor vychází? Možná se nevyznám v dějinách humoru, ale pro mě je to jeden z archetypů českého humoru.

Konkrétní vzory jsme neměli. Po válce, když jsme byli ještě kluci, se nám strašně líbily filmy Voskovce a Wericha. Tenhleten humor nás zasáhl. Ale chtěl bych dodat, že humor je sice krásná věc a pokládám ji za jednu z nejdůležitějších v životě, ale jeho konkrétní výtvoři nejrychleji stárnou.

Přiznám se, že mě kdysi děsilo, že po divadle nezůstane nic a přesvědčoval jsem svou maminku, která hrála divadlo, že musí dělat něco jiného. Třeba film, nebo něco, co zůstane. Ale jak stárnu, mám pocit, že zapadne i to. A už jsem se vyrovnal s tím, že divadlo je jen každodenní zážitek. Díváš se na to podobně?

Divadlo má jednu nezastupitelnou funkci a krásu: osobní setkání tvůrce s divákem. Zdá se, že to je příliš abstraktní myšlenka, ale není. Myslím osobní setkání tvůrce a diváka, když se ovšem projevuje skutečně jako živý kontakt. Teď se to trošičku zdráhám říct, protože to vypadá, že mluvím proti konkurenci, ale myslím si, jemně řečeno, že tragédie na jevišti nepotřebuje kontakt s divákem tak naléhavě. Když tady odehraješ tragický příběh a tam ve tmě budeš tušit publikum, možná jen zaslechneš, jak nějaká paní hlasitě vzlykne. Jinak pozornost diváka vnímáš jen proto, abys zkontroloval, že všichni neodešli - jestli to ticho v hledišti náhodou nenastalo proto, že tam nikdo není. Ale komedie bez diváka prostě neexistuje. Někdy se stane, že v hledišti sedí publikum, který jen tak kouká, a mně najednou připadá, že to, co říkáme, je nějak horší. Ale když stojíš a lidi se smějou, tak přesně víš, v který chvíli musíš dát další repliku. Na některéj vtíp musíš počkat: lidi se zasmějou

a pak si uvědoměj ještě jeden význam a zasmějou se znovu. Nebo si to potřebují ještě v duchu zopakovat - to musí ten tvůrce, ten herec intuicí vycítit. A některé fór stupňuješ ještě dalším přidáváním, říká se, to znáš, *přikládat do kotle*. Lidi se zasmějou, a když už ten smích dozívá, ty na tu vlnu skočíš jako surfař s další replikou a ta vlna pak jde ještě vejš. To je prostě krása! To žádná televize nedokáže. To surfování po reakcích! Ani herec tragédie nemá tuhleto možnost.

Opravdovej humor je, když ztichlý publikum najednou vybuchne - uvnitř hlavy diváka dojde k reakci. V komedii nesmí být nic hotovýho, dokončenýho. To by tam lidi jenom seděli a pozorovali. V komedii připravuješ jenom jakýsi polotovary, jakýsi pastě. Jsou to trochu kvízy, křížovky, hádanky. Vlastně každéj dobréj vtíp tohle do jistý míry v sobě obsahuje. Vyčkává, co to v tobě udělá. Proto mám rád nálože se zpožděným zapalováním. Člověk řekne nevinně větu a nezdurazní ji ničím. Ani tím, že by ji řekl zvlášť potichu, ani zvlášť silně. Vklouzne to do diváků nepřípravený. A vybuchne to až v nich.

Chceš říct nějaký konkrétní příklad vtípu, který máš rád?

Máme takovou situaci: v referátu usvědčíme kolegu, že špatně rekonstruoval jednu Cimrmanovu hru. Když referát proběhne, přednášející, kteréj vede debatu, říká tomu, na jehož hlavu kritika padá: *Vyvodil jste z toho, pane kolego, nějaké závěry pro svou další práci?* A ten usvědčený klidným hlasem řekne: *No, já jsem to tady celě pozorně vyslechl a vyvodil jsem z toho ten závěr, že bude-li ještě příležitost a budu-li ještě požádán o nějakou další rekonstrukci, že se vám na to vyseru.* A já trvám jako režisér na tom, aby ten, kdo to říká, to říkal klidným způsobem, aby divák byl navedenej na to, že potrefenej se omlouvá... My, když se Zdeňkem sedíme, píšeme a přemýšlíme, používáme jenom to, čemu se sami smějeme. Nikdy neřekneme: „No hele, není to moc, ale lidi to vezmou.“ Tímhle směrem nejdeme. Myslím si, že umělec nemá budovat to, co chtějí lidi. Má přinášet to, co chce on.

Už se vám někdy stalo, že publikum bylo úplně mrtvý?

To je legendární případ: Františkovy Lázně. Přijeli jsme tam a parodovali, že jsme jako opereta. Opereta z Prahy. Navíc u *Hospody na mýtince* máme podtitul *Opereta s výpravou a kostýmy*. V tobě to vzbudí úsměv, protože víš, proč je to tam napsáno, ale ty lidi to vzali vážně. A my jsme

tam vylezli v takový chabý scéně a neuměli ani zpívat. Kromě toho jsme celou první půlku mluvili před zavřenou oponou. První pronesl projev. A lidi si říkali: „To předřžeme.“ Ale on se poklonil a řekl: „Prosím doktora Svěráka.“ A v hledišti si mysleli: „No, že dva mluvěj před operetou? To už, no... Ale dobře.“ A pak přišel třetí... Já jsem šel jako čtvrtý a honem jsem říkal: „Já už jenom opravdu krátce, přátelé.“ Ale lidi už nás začali vytleskávat. Nepískali, to k nám ještě to západní pískání a házení rajčat nedorazilo. Jenom nás nechtěli nechat mluvit. Takže tleskali. Nechtěli tím projevít uznání, ale zabránit, aby člověk mluvil. A pak se otevřela opona a publikum zjistilo, že neumíme zpívat... Už o přestávce byla za námi delegace diváků před šatnou a říkali, že chtějí mluvit s režisérem, což jsem byl já. Co jsem jim měl říct? Pořadatelé je drželi dál, aby mě třeba neinzultovali. Po tomhle představení jsme měli nejrychleji sbaleno.

Proč vás neměli rádi funkcionáři?

Byli jsme divadlo, který vždycky bylo trpěný. Voni nějak cejtili, že nejsme na jejich straně. A co jim vadilo nejvíc? Byli jsme nejpodezřelejší tím, že voni dost dobře nevěděli, proč se ty lidi smějou. Kdyby padla jasná narážka, věděli by: „Ano, teď se lidi smějou, protože na jevišti udělali narážku.“ A pak by si na nás došlápli. Ale lidi se jenom smáli. Tím realizovali svou svobodu. Člověk, když se směje, je takovej svobodnej. Smích, kterému voni nerozuměli, kterej nebyl přímo protistátní, ani netepal nešvary, ten jim byl nesrozumitelnej a tím pádem podezřelej, protože tušili, že ta kritika tam zřejmě někde je, ale voni tu šifru neznaj, a ty lidi to asi dekódujou. Proto jsme byli často před zákazem. Nebo nás aspoň zbavili možnosti hrát - scéna se uzavřela, třeba Reduta. Jednoho dne nám tam řekli, že to bude jenom hudební scéna, takže na shledanou! Nemohli jsme si vzít ani kulisy. Nebyly naše, musely vždycky patřit nějaký instituci. Snažili se nás likvidovat touhle cestou, ale my jsme se nedali. A mám pocit, že nás taky zachránily děti těch funkcionářů.

Kromě toho, že si hraješ hry, které si sám napíšeš, přijal jsi i nějaké jiné role. Chci připomenout tvou účast v divadle Na Tahu u Andreje Kroba, kde hraješ Mekíze v Žebrácké operě Václava Havla. Hlavní roli - to už není jen nějaké hraní, to už chce opravdické herectví.

Mě na tom lákalo, že ten *Mekíz* je takovej Don Juan. Když ho hrál třeba Kopecký, odpovídal představě, jakou asi měl o Meckie Messerovi Brecht.

Frajer, kterej to s ženskejma umí a je drsnej. Myslím si, že Andrej dobře cítil, že u mě to bude trochu posunutý, komický, když se takovej stařeček prezentuje jako svůdce žen. A do jistý míry je to věrohodný, protože dovede žvanit, čili je ukecá.

Neherci mě přesvědčí spíš než herci, nevím, čím to je.

Umění tě musí překvapovat, musí bejt nový. Lidi nebudou chodit do divadla furt na stejnej kus. A právě neherci přinášej do divadla moment překvapení, neobvyklosti, divnosti a vono to začne svítit a zářit. My jsme ze začátku na takové opozici vůči standardnímu herectví vybudovali svůj styl. Mám někdy takovej pocit, že už jsem v divadle starej mohykán, kterej tvrdí, že musíme ke kořenům, k počátkům. Ale je to těžký, i sám mívám problém po těch třiceti letech hraní udržet si prvotní odstup od standardní herecký práce.

Cítíš, že se nějak měníš? V čem?

Asi jo. Myslím si, že jsem nějak zralejší, že se mi v hlavě srovnal žebříček hodnot: co je v životě důležitý a co méně důležitý. Zajímavý je, že nejdůležitější věci v životě, když se o nich hovoří, znějí banálně. A taky se o nich opravdu banálně hovoří. Ale asi nás pánbu stvořil na tom duálním principu, že každěj musí mít někoho rád...

Máš rád lidi?

Mám rád lidi. Hlavně ty, co k nám choděj do divadla. Nejen proto, že si koupěj lístek a tím nás živěj, to je sice milý, ale i proto, že divadlo neberu jenom jako zaměstnání. Pro mě je divadlo štěstím. Štěstím, že můžu dělat tuhle práci. Je strašně příjemný stát na tomhleto jevišti, kde teď sedíme, a dívat se do toho sympatizujícího davu, vidět sympatizující oči, tváře naladěné k úsměvu. A lidi, který ti na tvou repliku odpovědí smíchem nebo potleskem. To je požitek. Tak takhle mám rád lidi.

Čím bys chtěl být v příštím životě?

To je taková otázka... Myslím si, že nemám zvláštní přání být něčím jiným, než jsem byl. Jsem spokojenej s tím údělem, kterej mi pánbu dal, že mě takhle na ten svět přived a takhle mě tím životem proved.

Posezení s Janem Burianem, díl 53/1997